

Föld- és területrendezés 11.

**A többfunkciós mezőgazdasági üzem, méret,
hatékonyság**

Prof. Emer. Dr. Szabó, Gyula

Föld- és területrendezés 11.: A többfunkciós mezőgazdasági üzem, méret, hatékonyság

Prof. Emer. Dr. Szabó, Gyula

Lektor: Dr. Máthay, Csaba

Ez a modul a TÁMOP - 4.1.2-08/1/A-2009-0027 „Tananyagfejlesztéssel a GEO-ért” projekt keretében készült. A projektet az Európai Unió és a Magyar Állam 44 706 488 Ft összegben támogatta.

v 1.0

Publication date 2010

Szerzői jog © 2010 Nyugat-magyarországi Egyetem Geoinformatikai Kar

Kivonat

A modul azt a többfunkciós mezőgazdasági üzemről szóló ismeretanyagot tárgyalja, amelyik teljes környezeti alkalmazkodásra képes, leírja a különböző típusú mezőgazdálkodás ismérveit; a birtoktervezés folyamatát, szereplőit és annak végeredményét. A birtokméreteket többféle közelítéssel határozza meg. Bemutatja az üzemi méret és hatékonyság fontosabb összefüggéseit, az EU üzemosztályozási rendszerének méret meghatározásait és transzformálását magyar viszonyokra.

Jelen szellemi termék a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény védi. Egészének vagy részeinek másolása, felhasználás kizárólag a szerző írásos engedélyével lehetséges.

Tartalom

11. A többfunkciós mezőgazdasági üzem, méret, hatékonyság	1
1. 11.1 Bevezetés	1
2. 11.2 Kiinduló tételek	1
3. 11.3 A birtoktervezés alapelvei, szereplői, folyamata és végeredménye	3
4. 11.4 Birtokméretek meghatározása statisztikai átlagokból	5
5. 11.5 Üzem típusok, üzemi méret, mértékegységek, hatékonyság	6
6. 11.6 Összefoglalás	8
7. 11.7 Tárgymutató, fogalomtár	9

A táblázatok listája

11-1: A főbb művelési ágak változása hosszabb távon, országos szinten.	2
11-2: A gazdaságok birtokméret-kategóriák szerinti megoszlása az EU három tagállamában, az unió egészében és Magyarországon (%).	5

11. fejezet - A többfunkciós mezőgazdasági üzem, méret, hatékonyság

1. 11.1 Bevezetés

A modul azt a többfunkciós mezőgazdasági üzemről szóló ismeretanyagot tárgyalja, amelyik teljes környezeti alkalmazkodásra képes, leírja a különböző típusú mezőgazdálkodás ismérveit; a birtoktervezés folyamatát, szereplőit és annak végeredményét. A birtokméreteket többféle közelítéssel határozza meg. Bemutatja az üzemi méret és hatékonyság fontosabb összefüggéseit, az EU üzemosztályozási rendszerének méret meghatározásait és transzformálását magyar viszonyokra.

A fejezetből Ön megismeri:

- Az alkalmazkodó birtoktervezés alapjait.
- A birtoktervezés környezeti alapjait.
- A birtoktervezés szereplőit és teljes folyamatát.
- Termelési és természetvédelmi célú földhasználat tervezésének metodikáját.
- A birtoktervezés, birtokméretezés különböző eljárásait, magát a közgazdasági tervezést is.

A fejezet anyagának elsajátítása után Ön képes lesz:

- Ismertetni és jellemezni a többfunkciós mezőgazdaság meghatározó téziseit.
- A különböző típusú gazdálkodás életképességét és jövőbeli lehetőségeit.
- A birtoktervezés alapelveit alkalmazva eljutni a végeredményig, az optimális birtokméretig és a közgazdasági igazolásig.
- A méretet európai standardok szerint vizsgálni, az üzem nyereségkapacitását igazolni.
- Bemutatni az EU25-ök és a magyar valóság költséghatékonyságát és üzemméret-különbségét.

2. 11.2 Kiinduló tételek

A többfunkciós mezőgazdaság tömör definícióját a korábbiakban, más modulokban, az európai agrármodell osztrák változatának bemutatásánál megadtuk. Természetesen található a szakirodalomban részletesebb-, kifejtőbb leírás is (Ángyán J., 2001., Ángyán J. – Menyhért Z., 2004).

A fogalom kissé részletesebben:

A többfunkciós hosszú távon is működőképes, fenntartható mezőgazdálkodás alapelvei közé tartozik a csaknem teljes **környezeti alkalmazkodás**. Feltételezi, hogy a termőföldet mindenhol arra és olyan intenzitással használják, amire a legalkalmasabb, illetve amit képes károsodás nélkül elviselni.

A módszer olyan rendszereket keres és talál, amelyek **minden tényezője a legjobban, alkalmazkodik** a folyamatosan változó feltételekhez. (Ezek általában az idők során kiválogatódott - ökológiai szempontokat, a helyi természeti társadalmi, társadalmi és kulturális erőforrásokat értékükön kezelő - helyi rendszerek.)

A gazdálkodás a térgazdasági, környezeti és társadalmi-, regionális funkcióit egyaránt figyelembe veszi. A termelőt és a fogyasztót egymáshoz közelebb hozza, javítva ezáltal a termelő és fogyasztó bizalmi viszonyát.

További jellemzője e rendszernek:

- A védelmi, termelési és fogyasztási funkciók harmóniáját megvalósító **földhasználat**, és az **ágazati arányok** ökológiai harmonizációja;
- **Emberléptékűség** a megelőző nyolc fejezet (üzem és táblaméret, védelmi szempontok, környezet és tájvédelem, termelési-, technológiai szempontok, művelési ág racionalizáció, stb.) szakterületein;
- Sokszínűséget védő, magas minőséget előállító-, valamilyen típusú foglalkozást biztosító gazdálkodási rendszerek alkalmazása. Körfolyamatok szervezése a termelés minden szintjén;
- **Táji-, termőhelyi alkalmazkodás** tájba illő biológiai alapok; sokszínűség monokultúra helyett tájakhoz illő agrotechnika a talajműveléstől a betakarításig; teljes alkalmazkodás az agroökológiai adottságokhoz;
- **A növényi produkció az állattartó képesség és az állatlétszám összhangja;**
- A **vidék** megtartó-képességének erősödését szolgáló, a helyi közösségekre, munkaerőre és értékekre épülő gazdálkodási rendszerek használata.

A XX. század utolsó éveiben a szakértők az egyes térségek eltérő adottságai miatt **különböző típusú mezőgazdasággal számoltak** (AGT., 1998. 9. sz.):

1. **Versenyző, profitorientált mezőgazdaság** működjön az átlagosnál kedvezőbb területeken. (Számos ok miatt megvalósításához jelenleg csak a természeti feltételek adottak.);
2. **Különleges termőhelyeken folytatott termelés** olyan termőhelyeken, ahol az egyedi értékek, a piacokon legkeresettebb termékek előállítása történik. (Borvidékek, gyümölcs és zöldségtermelő helyek optimális feltételrendszer mellett ezen a területeken is lehet profitorientált a termelés.);
3. **Extenzív mezőgazdálkodás** alacsony eszközigenyű, környezetbarát termelés szervezése támogatással. (Ezek a területeken - kellő ösztönzők mellett - gyógynövények, biotermékek előállítására is gondoltunk.);
4. **Foglalkoztatást javító, szociális típusú mezőgazdaság** tervezhető azokon a területeken, ahol a társadalompolitikai érvek (munkanélküliség csökkenése, morális káros hatások) indokolják;
5. **Családi szükségletekre termelő, helyi ellátást javító mezőgazdaság** olyan kistelepüléseken, tanyákon ahol ellátási hiányok is előfordulhatnak. (Ez a szociális forma is csak támogatással működtethető.);
6. **Visszavonuló mezőgazdaság** a leggyengébb területeken. A 11-1.sz. táblázat adatsorát vizsgálva 762000 ha erdősitésével és 788000 ha gyepeként való hasznosításával számolhatunk félévszázados távlatban. (A változtatás üteme a támogatás mértékének függvénye.);
7. **Környezetvédelmi, tájvédelmi funkciót ellátó mezőgazdaságra** gondolhatunk azokon a területeken, ahol az **értékmegőrzés** és a **védelem** fontosabb az árutermelésnél. (Ilyenek a természetvédelmi területek, nemzeti parkok, talajvédelem, az árvíz elleni védelem területei.)

A vázlatosan bemutatott átalakítást (földhasználati reformot) úgy kell megvalósítani, hogy az intenzív gazdálkodás területeitől, a versenyző, a profitorientált gazdálkodástól ne vonjon el pénzeszközöket.

A következő szakaszban szakirodalom alapján vázlatosan bemutatjuk a birtokméretek meghatározásának szempont- és eszközrendszerét, kapcsolva azt az előzőekben leírtakhoz.

11-1: A főbb művelési ágak változása hosszabb távon, országos szinten. táblázat -

Megnevezés	Terület, ezer ha
A mai (meglévő) szántóterület	4 714
A mai szántóterületből erdő művelési ágba átkerül	229
A mai szántóterületből gyepek művelési ágba átkerül	788

Megmaradó (távlatilag tervezett) szántóterület	3 697
A megmaradó szántóterületből intenzív hasznosítású	3 194
A megmaradó szántóterületből extenzív hasznosítású	503
A mai (meglévő) gyepek	1 148
Szántó művelési ágból átkerül	788
Erdő művelési ágba átkerül	533
Távlatilag tervezett gyepek	1 403
A mai (meglévő) erdő	1 829
Szántó művelési ágból erdősítendő terület	229
Gyep művelési ágból erdősítendő terület	533
Távlatilag tervezett erdőterület	2 591

Forrás: AKII tanulmány, 1998.

3. 11.3 A birtoktervezés alapelvei, szereplői, folyamata és végeredménye

Alaptételként deklarálható, hogy a magyar mezőgazdaság nem csak élelmiszereket és nyersanyagokat „termel” kultúrát őriz és munkahelyeket teremt. Ebből következik, hogy „az agrárpolitika ma már egyáltalán nem csak termeléspolitika, hanem környezet és vidékpolitika is” (Angyán J., 2001.). Erre a felismerésre épül a mezőgazdaság európai modellje és a magyar Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program (NAKP) is. A nemzeti program uniós programhoz való összekapcsolásával szerezhető források a hazai agrárium, a vidék és a természetvédelem számára.

Nemzetközi és hazai elképzelések szerint is a környezeti szempontból kiegyensúlyozott **birtokok** működését úgy kell kialakítani és működtetni, hogy **a mezőgazdasági ciklusok egymásra épüljenek**. A termelőtevékenységben a növénytermesztés és állattenyésztés harmonikus összhangját kell tervezni és megvalósítani. Ennek kell alárendelni a folyamatsort a földhasználatától a termékfeldolgozásig.

Abirtokrendezés szereplői köre lehet szűkebb (többségében a tulajdonos) és volumentől függően tágabb: A földhasználó (tulajdonos vagy kezelő) aki a célmeghatározástól a pénzügyi fedezetről, mindenről gondoskodik. A **beruházó**, aki felelős a célok megvalósításáért és a feladat elvégzéséért. A **tervezők** szakáganként végzik feladatukat (egyeztetnek, engedélyeztetnek, stb). A **kivitelező** a beruházás, a tervek megvalósítója (utóbbi két folyamatot nagyobb volumenű munkáknál versenypályázattal, generáltervezővel és kivitelezővel oldják meg). Az **üzemeltető** átveszi a birtokot és felel a működésért, a tulajdonossal történő egyezség szerint el kezd dolgozni.

A birtoktervezés folyamatában készül el a tervezési program. Az adottságok és szándékok, a piaci lehetőségek számbavétele jelenti a folyamat sorrendjét és végét.

a) Adottságok: Földterületek, települési, természeti, táji adottságok, lakóhely és az elképzelt birtok rendezettségi foka; Gazdálkodók személyi, képzettségi állapota, teljesítőképessége; Meglévő épületek, munkagépek, adapterek; Pénzügyi lehetőségek; Szervezési integrációs lehetőségek. A számbavételből kiderül ki és hol akar gazdálkodni.

- a. **Szándékok:** Termelési, gazdálkodási profil; A tevékenység tervezhető időtartama; Főfoglalkozásban vagy kiegészítő tevékenységben akarnak gazdálkodni. Fontos tudni, mit akarnak és mit tudnak csinálni.
- i. **Piaci lehetőségek:** Eladási lehetőségek; Kooperációs lehetőségek; Pályázatok, támogatások igénybevételeinek lehetőségei. A vizsgálat utolsó fázisában válasz adható arra az igen lényeges kérdésre milyen jövedelmezőséggel tudunk gazdálkodni. (2004. tavaszán a gazdademónstrációk arra figyelmeztettek, hogy a magyar mezőgazdaság jövedelemtermelő képessége igen szerény.)

Az előzőek figyelembe vételével elkészíthető a programterv. Negatív eredmény esetén jobb programot, új programtervet szoktak készíteni.

A **helyszín vizsgálatánál** értékelni kell az **agroökológiai adottságokat**, el kell készíteni a **természeti értékek leltárát**. A védelmi célú földigény miatt fontos ismerni a **terület környezeti érzékenységét**. Előzőek együttesen határozzák meg a termesztendő növények körét, a földhasználati stratégiát, stb. és az állattartó képességet; végeredményben a zártciklusú termelést, az egész körfolyamatot.

Aföldhasználat tervezését, a reformkonceptiót többféle nézőpontból tárgyalva más modulokban történő hivatkozással ismertettük. Itt atermelési és természetvédelmi célú földhasználat összehangolttervezési folyamat csomópontjait adjuk meg lépésenként:

- **Üzemi természetvédelmi terv elkészítése** (ökológiai infrastruktúra, bolygatatlan élőhelyrendszer területének elkészítése, stb.);
- A helyi termelési tapasztalatok által igazolt **növényfajok, fajták** kiválasztása;
- **Hozammeghatározás** birtoktestenként, termelési egységenként az agroökológiai adottságok hozzáadható értékeinek feltételezésével;
- **Takarmánytermesztő** területek kijelölése az állattartó képesség körültekintő vizsgálatával;
- A terület (gazdaság) **teherbíró képességének** meghatározása (alomszalma igény, trágya termelődés);
- **Termékmennyiség-fölösleg**ek számszerű becslése valamilyen idősor átlagszámaival;
- **Feldolgozási kapacitások** és értékesítési láncok tervezése, lehetőségvizsgálatok;
- Közgazdasági elemzéssel igazolt **variáns(ok) kiválasztása**.

Az egész tervezési folyamatban érvényesíteni kell a **növény szerkezet** célirányos kiválasztását: alkalmazkodni kell a táji és termőhelyi adottságokhoz. A körzetre, tájegységre nem jellemző növényfajokat nem szabad alkalmazni.

Az Ángyán J. professzor vezette kutatócsoport (Bakonyi G., Lőrinczi R., Márkus F., Turcsányi G., Belényesi M., Balázs K., Skutai J.) kidolgozta és kiváló könyvben közzétette hazánk agroökológiai körzeteinek növény szerkezeti ajánlását – a termőhely alkalmassága és a termelési hagyományok alapján. Ennek a részletes tárgyalása azonban lehetőségeinket meghaladja, korlátokba ütközik. Elegendő alapismerettel rendelkező hallgatóinknak a továbbgondoláshoz, a végeredmény eléréséhez ajánljuk a témában megjelent forrásokat, főként Ángyán J. – Menyhért Z. (2004) könyvét.

A **talajok termőképességét** valamilyen módon a tervezésnél számszerűsíteni, becsülni kell. Egyszerű a tervezés akkor, ha rendelkezünk a birtokról-, birtokrészről korábbi évekből termésadatokkal (szövetkezeti, állami gazdasági területekről részletesen informálnak a táblatorzskönyv- egykori eseménynapló- adatsorai). **Termésszint** tervezésnél tápanyag-ellátáson használhatók a szántóföldi termőhelyek I.–VI. osztálya is (Csernozjom, közép-kötött mezősegi talajok; Középkötött, barna erdőtalajok; Kötött réti talajok; Laza és homok talajok; Szikesek, rétláptalajok; sekély termőrétegű, erodált lejtős talajok).

A megelőző évek termésadata minősíti a gazdálkodás színvonalát, hatékonyságát is, amin körültekintő tervezéssel, technológiai váltással az agroökológiai potenciál maximumáig lehet pozitív változást elérni.

Az **állattartó képesség** meghatározása becsléssel történik. *A kiindulási alap is tapasztalait adat:* Egy 500 kg élősúlyú állat (számos állat) közelítő évi takarmányigénye 2,7 tonna gabonaegység (GE). A valamilyen

időintervallumban és közel azonos termelési körülmények között egyszer már elért termésátlagból és a takarmányigényből számítható, hogy 1 ha terület hány számos állatot képes eltartani.

Gazdálkodó családoknál számításba kell venni a **családlétszámot** és annak **munkaerő-megoszlását**. Szakirodalmi adatok szerint egy átlagos összetételű család (2 szülő, 2 nagyszülő, 3 gyerek, 1 időszakos munkás) a hatások tényezővel redukálva 3 egységnek (munkaerőigénynek) vehető. **Egy magyar család 25-**, egy német család ottani viszonyok között 35–40 számosállatot képes ellátni (Ángyán J. – Menyhért Z., 2004.).

Az eddig leírt paraméterek számításba vonásával meghatározhatók a birtokméretek:

Állattenyésztési profilnál saját takarmánybázisra alapozva 25 számos állatot-, 50–50% terület-hasznosítási arányt véve **jó adottságú talajon 16–19 ha, gyengébb talajon pedig 24–32 ha** hasznos területű birtokra van szükség. (Ekkora területen termelhető 65–70 tonna GE/év takarmány, 45 tonna szalma/év a 25 számos állat eltartásához.)

A zárt ciklusú biológiai gazdálkodás mindenhol nem valósítható meg, ilyenkor tervezhető **részben nyitott ciklusú**, integrált gazdálkodás is. A részben vásárolt takarmánybázisra és alomszalmára alapozott állattenyésztésnél **a birtoknagyság az állatállomány trágyatermelése és a termőföld trágyabefogadó képessége alapján tervezhető**, illetve számítható.

Környezetszennyezés miatt földterület nélkül állattenyésztés tervezése jó megvalósítása nem javasolható (25 számos állatnál 10–20 tonna/év/ha istállótrágya elhelyezésével kell számolni).

A **birtok létesítményeinek** (épületek, telepek, közművek, utak, stb.) tervezése igényli a megelőző részekben vázlatosan közreadott szakterületek konklúzióinak pontos ismeretét, az alternatívák helyes kiválasztását. Pontos meg kell határozni a helyszín adottságai alapján a lehetőségeket és korlátokat; az egyes folyamatok funkcionális kapcsolatát; gép, közmű- és épületigényt; el kell készíteni a területfelhasználási-, beépítési tervet és a szakági terveket. (A biotóp-hálózati rendszer és a termesztési tér kapcsolatát a 10. modulban a kialakítás főbb lépéseinek és tartamának leírásával megadtuk.)

A birtoktervezés utolsó fázisában **az elkészült terveket közgazdaságilag** igazolni-, **értékelhetővé kell tenni**. Bizonyítani kell, hogy a termelési-, beruházási-, szerkezet-átalakítási, stb. költségek és az árbevételek egyenlege milyen jövedelmet eredményez rövid-, közép és hosszú távon. A birtokok hosszú távú jövedelmezőségének számításánál igen lényegesek a hiteltörlesztések, évenkénti adó- és egyéb terhek, a működéssel kapcsolatos pénzmozgások.

Összegzésként vélelhetően megállapítható, hogy a birtokok optimális mérete nem határozható meg: a környezeti feltételek; a gazdálkodási rendszer; a természetvédelmi kapacitás; a föld, élőmunka, tőke, műszaki lehetőségek mennyiségi ismerete nélkül. Egyre fontosabbá válnak az agroökológiai elemzések és környezeti hatásvizsgálatok.

4. 11.4 Birtokméretek meghatározása statisztikai átlagokból

A tananyag 3. moduljának adataiból megállapítható, hogy 2000-ben, illetve 1997-ben a 10–100 ha-os kategóriába 5,1%, a 10–30 ha-osba pedig 1,4% tartozott. Lényegében ezeket a számokat erősíti meg a következő táblázat adatsora is.

11-2: A gazdaságok birtokméret-kategóriák szerinti megoszlása az EU három tagállamában, az unió egészében és Magyarországon (%). táblázat -

Birtokméret - kategóriák (ha)	Franciaország (1997) %	Németország (1997) %	Portugália (1997) %	EU-15 (1997) %	Magyarország (2000) %
10 alatt	35,3	45,6	87,6	68,6	93,8

11–50	35,0	39,8	10,0	22,8	4,9
50 felett	29,7	14,6	2,4	8,6	1,3

A 11–50 ha tartományban Franciaország és Németország csaknem hétszer annyi-, Portugáliában is kétszer annyi birtok tartozott mint Magyarországon. Az uniós átlag is négyszer több a hazainál! Finnországban a családi farmok 30%-a található a 14–30 ha-os tartományban.

Angol tapasztalatok a farmtípusokra végzett méretgazdasági vizsgálatok azt jelezték, hogy a 40 ha alatti gazdaságok veszteségesek, gabonatermelésben csak 100 ha felett lehet nyereséges a termelés. Ebben az ágazatban a mérettel arányosan növekszik a profit. A földméretből származó előnyök kormánytámogatással tovább növelhetők.

Az előző szakaszban megállapított birtokméretek ezekkel a számsorokkal is igazolhatók. Bárhonnan közelítjük is a birtokméretek, **birtokkoncentrációra, birtokrendezésre már a következő évtizedben elengedhetetlenül szükség lesz.**

5. 11.5 Üzemtípusok, üzemi méret, mértékegységek, hatékonyság

Az eddigi, folyamatosan változó birtokpolitikában jelenünkig a következő mezőgazdasági üzemeket lehet felsorolni:

- A tartósan állami tulajdonban maradt vállalatok. Területnagyságuk változása, számuk csökkenése, jövőbeli működésük a modulzárás időpontjában (2010.04.12) nem prognosztizálható.
- A szövetkezetek (átalakult, beszerző, értékesítő...) sorsa, jövője is rendezetlen. Több érv szól megtartásuk, mint megszüntetésük mellett.
- A gazdasági társaságok termelésben elfoglalt helye, a közöttük levő középüzemekkel együtt létezésüket garantálja. Befolyásolhatja létüket, jövőjüket és jövedelmezőségüket a földtulajdonszerzés, bérleti jogok szabályozása, nagyságuk, megalakulásuk törvénybeli szabályozása stb.
- A magángazdaságok (családi gazdaságok, vállalkozások) létrejöttének, megerősödésének támogatása, számának meghatározása különféle eszközökkel (hitel, támogatás, elővételi jog, örökösödési rend...) lehetséges.
- A részfoglalkoztatású gazdaság típus ma úgy tűnik, hosszantartóan fennmarad. Elképzelhető olyan agrárpolitikai magatartás is, hogy szövetkezésüket kell egy adott piaci helyzetben támogatni.
- A kiegészítő (hobby) gazdaságok esetében széleskörű, konszenzuson alapuló döntésekre lenne szükség, a társadalmi-gazdasági ellentétes érdekeket majd fel kell oldani.

A legtöbb szakirodalmi forrás egyetért abban, hogy az átalakuló, magántulajdonra épülő, uniós elvekkel és gyakorlattal egyező mezőgazdaságot hosszú ideig még az átmeneti üzemi formák együttélése jellemzi. A közzgazdasági környezet formálta új üzemi formák úgy töltik be szerepüket, hogy megőrzik a vidék-, ember- és családközpontú gazdasági jellegüket. A családi gazdaság, új típusú szövetkezeti és társasági forma (Kft, Rt, stb.) körvonalazódott eddig (Szűcs I. és tsa, 2003). Az Agrár- és Vidékfejlesztés Nemzeti Stratégiája (AVNS) 2004-ben a jövő birtokszerkezetét 80-100000 életképes árutermelő magángazdaság és 6-7000 társas gazdaság jelenlétével határozta meg. Ezzel a szerkezettel az agrár külkereskedelmi forgalom nem fog romlani, becslült értéke 2.0 – 2.5 milliárd euró marad.

2010. április 7-én, a nyeresre esélyes Fidesz-KDNP a jövő agráriumát az alábbiak szerint képzelte el:

„Egy összetett, sok kis és közepes méretű birtokra épülő, változatos termékszerkezetű mezőgazdaságot építene, ami megélhetést és munkahelyeket teremt. Ennek a gazdasági szerkezetnek a piaci esélyeit önkéntes beszerzési, termelési, feldolgozási, illetve értékesítési társulások állami bátorításával, támogatásával javítanák. A párt a magyar termékek védelmével, a hungarikumok kiemelt támogatásával újítaná meg a mezőgazdaságot. Növelnék a hazai piacot, tisztességes viszonyokat alakítanának ki a kereskedelemben és fontosnak tartják hazánk GMO-

mentes állapotának fenntartását. Sokrétű mezőgazdaságot, környezet- és tájgazdálkodást teremtenének, amely úgy állít elő értékes, egészséges és biztonságos élelmiszereket, helyi energiákat és különféle nyersanyagokat, hogy közben megőrzi a természeti értékeket. A tisztességtelen piaci magatartást tanúsító kereskedőlánccal szemben a Fidesz-KDNP a mainál aktívabban használná az állami szabályozási eszközöket, akár újakat is bevezetve.” (MMG, 2010/14.sz.)

Az üzemi méretre, mértékegységre, hatékonyságra vonatkozó legfontosabb tudnivalókat a Földrendezési Tanszék oktatója, Katonáné Gombás Katalin előadás-cikke (Kecskemét, 2009) foglalja össze:

„Kiinduló tételként leírhatjuk, hogy a rendszerváltás után alapvetően megváltozott a mezőgazdaság tulajdonosi és birtokszerkezete, ezáltal üzemi szerkezete romlott, az ágazati jövedelemhelyzet, finanszírozó képességet is rontó struktúra jött létre. Következésképpen a mezőgazdaságban is a gazdaságilag nem indokolható visszaesés jelentkezett. Sokszerű lett a mezőgazdaság térvesztése, romlott a ráfordítások és teljesítmények abszolút értéke.”

Különböző programokban előzőek miatt, megfogalmazódott a vidék megtartó képességének növelése, a megfelelő jövedelemhez jutás biztosítása, a munkahely megőrzés és teremtés is! Ebben jelentős szerepet szántak a mezőgazdasági üzemeknek, a klasszikus családi- kis és középvállalatoknak. A romló tendenciát nemcsak agrárpolitikai, hanem a legsúlyosabb gazdaság-és társadalmpolitikai kérdésként kell ma is kezelni!

Elodázhatatlan a mezőgazdasági üzem típusainak, mint a földbirtok-politika szervezeti alapegységeinek (tartósan ágazati tulajdonban maradó vállalatok, szövetkezetek, gazdasági társaságok, családi gazdaságok, vállalkozások, részfoglalkozású, ún. részfoglalkozású gazdaságok, kiegészítő - hobby-gazdaságok) deklarálása, létrejöttük erősödésük, korszerűsítésük támogatása. Meg kell határozni az egyes típusok arányait, méreteit, konszenzust kell teremteni az álláspontokban és a megvalósítás módjában.

A **birtoknagyság mérése** legegyszerűbb terület nagysággal (saját és kezelt föld együtt), a gazdaság kiterjedése (pl.: 5 holdig törpe, 5-100 holdig kisbirtok, 100-1000 holdig középbirtok, felette nagybirtok).

Található a vonatkozó szakirodalomban előzőktől eltérő csoportosítás is: nagyüzem, középüzem, kisüzem, Laufer szerint: törpe üzem, kis parasztüzem, közepes parasztüzem, nagy parasztüzem, nagyüzem, stb.

Tudjuk azonban, hogy a családi gazdaság minimális mérete sem országosan, sem régióként nem határozható meg egyetlen nagyságban. Szűcs I. (2003) szerint az **üzemi méret** összetett kategória. A méret meghatározás egy növény esetében, egy állat tartásakor egyszerű, több termékre szakosodottan olyan bonyolult, hogy nem alkalmas valós üzemi méret jellemzésére.

A hozzáférhető hazai szakirodalomból néhányat emelünk ki a logikailag végigvitt elmélet igazolására:

Standard fedezeti hozzájárulás (SFH), angolul(SGM). Az SFH meghatározott normatív egységnyi mérete -1 hektár, 1 állat - meghatározott termelési érték és a hozzákapcsolódó változó költségeknek a különbözete (Dorgai és tsai, 1999).

Az AKII tesztüzemi rendszerében a következő SFH méretkategóriákat vette alapul:

- kis méretű, ha SFH-ja nem haladja meg az 1 millió forintot;
- közepes méretű, ha SFH-ja nagyobb, mint 1 millió forint, de kisebb, mint 3 millió forint;
- nagy méretű, ha SFH-ja nagyobb, mint 3 millió forint.

Meghatározták, hogy különböző időszakokban az előző értékeket búzatermesztéssel, cukorrépa termesztéssel, állattartással milyen volumennel lehetett elérni.

Tehát az SFH jövedelemtermelő kapacitást jelent és pénzegységben fejezik ki. 1200 ECU-nyi összegét **Európai mértékegységnek** (EME) nevezik.

Az EU üzemosztályozási (tipológiai) rendszerben a gazdaságok 10 méretkategória valamelyikébe sorolhatók be (Szűcs I. és tsai, 2003).

Kategóriahatárok: <2 EME, 2-4 EME, 4-6 EME, 6-8 EME, 8-12 EME, 12-16 EME, 16-40 EME, 40-100 EME, 100-250 EME, >250 EME felett. Forint felsőhatár az előzőek sorrendjében: 600000, 1200000, 1800000, 2400000, 3600000, 4800000, 12000000, 30000000, 75000000, illetve annál nagyobb.

AKII (1999) kutatások szerint 1 millió SFH-t 50 hektáron történő búzatermesztéssel, vagy 19 hektáron folytatott cukorrépa-termesztéssel, illetve 8db tejelő tehén tartásával és kb. 50 db sertés hizlalásával lehetett elérni.

Előzőek szerint többféle besorolás is elképzelhető. Fontos megjegyezni azt, hogy egy mezőgazdasági üzem akkor éri el az **optimális nagyságot**, ha az **üzem nyereségkapacitása** elérte a maximumot. AKII (1999) kutatások szerint 1 millió SFH-t 50 hektáron történő búzatermesztéssel, vagy 19 hektáron folytatott cukorrépa-termesztéssel, illetve 8db tejelő tehén tartásával és kb. 50 db sertés hizlalásával lehetett elérni.

Az üzemméret és a hatékonyság között általános, lényeges összefüggés matematikailag nem mutatható ki.

Az EU-tagországok átlagos üzemi területe-, mérete nagyon különböző, volumenében 15-szörös eltérés is mutatkozik (Kapronczai I., 2003). 2000-ben az EU15 országok átlagos üzemmérete 18,7 ha, Görögország: 4,4 ha; Egyesült Királyság: 67,7 ha; Ausztria 17,3 ha; Németország: 36,3 ha volt (EUROSTAT). Ez a méret az ottani körülmények hatására alakult ki, eddig jól szolgálta a területi foglalkoztatási, jövedelemkülönbségek kompenzálását, a támogatások hasznosulását. Érdemes lenne az uniós országok tapasztalatát átvenni a következő évtized földbirtok-politikai elgondolások kidolgozásánál, és a soron következő konszolidációs folyamatoknál figyelembe venni.

A téma és a fejezetrész összefoglalásaként leírhatjuk, hogy míg hazánkban a tulajdonosi struktúrát az elaprózottság, a jövedelmező gazdálkodásra alkalmatlan területnagyság, (2-3ha) jellemzi, addig a földhasználati rendszer átfogóbb, koncentráltabb képet mutat.

Az utolsó 5 évben a magánszemélyek által használt termőföldek átlagos nagysága 6 ha-ról 9 ha-ra, a gazdálkodó szervezetek esetében 180 ha-ról 264 ha-ra emelkedett. A közepes méretű, biztonságos megélhetést nyújtó gazdaságok száma igen szerény. A kis- és nagy-birtok modell érvényesül. Jelentős változás ezen a területen 2011-2013 után várható (Nagy O., 2008).”

Termelési hatékonysági, jövedelmezőségi mutatók tesztüzemi adatok alapján:

„Magyarországon az egy hektárra jutó bruttó termelési érték 61,2%-a az EU-25-ök átlagának. Ugyanakkor ezt a közel 40%-al kisebb eredményt hozzávetőlegesen ugyanakkora ráfordítással érjük el, mint a régi EU tagországok. A költséghatékonyságot jól jellemzi, hogy míg Magyarországon 1 euró termelési értéket 82 euró cent felhasználásával állítanak elő, addig ugyanez az érték az EU-25-ök átlagában csak 71 euró cent. (A magyar érték kedvezőtlen voltában a relatíve magas ráfordítások, valamint a ráfordítások felhasználásának rossz hatékonysága egyaránt szerepet játszik.) Bár a nettó hozzáadott érték alakulását az adókkal csökkentett támogatások eltérő mértékű alakulása jelentősen befo-lyásolja - utóbbi értéke hazánkban csak 69,8%-a az EU átlagának -, elgondolkodtató, hogy az egy hektárra vetített nettó hozzáadott érték a mi ese-tünkben hozzávetőlegesen csak a fele az uniós átlagának. (Az értékek az előbbiek sorrendjében 408,1 euró/ha, illetve 818,1 euró/ha.)

Az élők munkatermelékenységét illetően szem-betűnő, hogy míg a hazai mezőgazdaságban egy főfoglalkozású munkaerő éves szinten átlagosan 10358 euró hozzáadott értéket állít elő, addig az EU-27-ek átlagában ez az összeg 16900 euró, a régi tagországok (EU-15-ök) tekintetében a ma-gyar értéknek több mint a kétszeresét termelik meg (21715 eurót).

E pontnál célszerű említést tenni a belső piac-védelem hiányáról is. Ezt az eszközt még olyan mértékben sem vesszük igénybe, mint amennyire arra az európai uniós jogszabályok lehetőséget biztosítanak. (A szomszédos Ausztriában például a helyi gyümölcsfélék szezonjakor admi-nisztratív úton korlátozzák a gyümölcsimportot.) (Alvincz J. – Schmidt R., 2008)

6. 11.6 Összefoglalás

A modul, a területi korlátok- és az alapozáshiány engedte határokon belül igyekezett teljesíteni a bevezetőben (11.1.) vállaltakat: leírta és bemutatta az alkalmazkodó birtoktervezés szélesebb értelemben vett alapjait, a tervezés teljes folyamatát; a termelési és természetvédelmi célú földhasználat tervezésének módszergazdagságát; a birtoktervezés és méretezés eljárásait és a közzgazdasági igazolását, az egyes alternatívák indoklását. A növényi szerkezet tervezésére csak ajánlást tettünk, kellő alapozás hiánya miatt azt nem vállalhattuk.

Önellenőrző kérdések:

1. Mit jelent a többfunkciós, fenntartható mezőgazdálkodás?
2. Mezőgazdaság típusok a XX. század végén.
3. A birtoktervezés alapelvei, szereplői és folyamata.
4. Ismertesse a termelési és természetvédelmi célú földhasználat tervezésének folyamatát!
5. Hogyan határozná meg a méreteket statisztikai adatokból?
6. Sorolja fel az elmúlt időszak üzemtípusait! Röviden jellemezze azokat!
7. Agrárjövő 2010-ben!
8. Birtoknagyság-mérési módszerek és azok kategóriái.
9. Mit jelent a Standard Fedezeti Hozzájárulás?
10. Költséghatékonysági jellemzők az EU25-öknél és Magyarországon!

7. 11.7 Tárgymutató, fogalomtár

fenntartható mezőgazdálkodás

környezeti alkalmazkodás

emberléptékűség

állateltartó képesség

mezőgazdaság típusok

tájvédelmi funkció

értékmegőrzés

tervezési program

üzemi természetvédelmi terv

birtoklétesítmények

optimális birtokméret

üzemtípusok

agrárkérdések 2010

birtoktípusok

üzemi méret

jövedelemtermelő kapacitás

költséghatékonyság

élőmunka termelékenység

Irodalomjegyzék

- Álvincz J. – Schmidt R.: *A birtokrendezés főbb kérdései Magyarországon, különös tekintettel a földcserére; Geodézia és Kartográfia 2008/10.sz.*
- Ángyán J. – Menyhért Z. (szerk.): *Alkalmazkodó növénytermesztés, környezet és tájgazdálkodás; Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2004.*
- Ángyán J.: *Mezőgazdaságunk és a Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program; A falu, XV. évf. 4. sz.; Agroinform Kiadóház, Budapest, 2000.*
- Ángyán J.: *Az európai agrármodell, a magyar útkeresés és a környezet-gazdálkodás; Agroinform Kiadó, Budapest, 2001.*
- Buday-Sántha A.: *Környezet-gazdálkodás; Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2002.*
- Csemez A.: *Tájtervezés-tájrendezés; Mezőgazda Kiadó, Budapest, 1996.*
- Dorgai L. és tsai: *Mezőgazdaságunk üzemi szerkezet az EU tapasztalatok tükrében; AKII, Agrárgazdasági Tanulmányok 1999/8.sz.*
- Kapronczai I. (szerk.): *A magyar agrárgazdaság a rendszerváltástól az Európai Unióig; Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2003.*
- Katonáné G. K.: *Kistréségek agráralkalmassági vizsgálatának módszerei; Erdei Ferenc V. Tudományos Konferencia kiadványa, Kecskemét, 2009.*
- Nagy O.: *A termőföldek használati viszonyai; Geodézia és Kartográfia 2008/11. sz.*
- Szabó Gy.: *Föld- és területrendezés II. Kézirat, EFE FFFK. Jegyzetsokszorosító Részleg, Székesfehérvár, 1987.*
- Szabó Gy.: *Földbirtok-politika és területrendezés; OLLO távoktató jegyzet; SE FFFK, Székesfehérvár, 1997.*
- Szabó Gy.: *NyME GEO Jegyzetsokszorosító Részleg, Székesfehérvár, 2004.*
- Szűcs I. és tsai: *Birtoviszonyok és a mérethatékonyság (A magyar mezőgazdaság versenyképessége); SZIE GTK, Gödöllő, 2003.*
- Tervezési segédlet. A mezőgazdasági nagyüzemek területrendezése. Szerkesztette Dr. Csizmadia István: MÉM Növényvédelmi és Agrokémiai Központ, Budapest, 1980.*